

A természet(felett)i reprezentációja Takáts Gyula szépirodalmában

Bevezetés

1983 utolsó napján Takáts Gyula naplóbejegyzései arra az évre a következő megállapítással, illetve azzal egybefonódó kérdéssel zárulnak: „Csak ketten maradnak önzetlenül mellettünk. A természet és a művészet. Kell-e náluk erősebb és jobb barát?”

Takáts Gyula figyelemre méltóan teljes életművének egészével kapcsolatban megkockáztathatjuk, hogy utóbbi „barát” tükrével a somogyi költő, író, szociológus nemcsak az esztétikai élményt kínáló, hanem egyetemes értékeket képviselő, alkotói ösztönzést is nyújtó „előbbi” társon túl kíván tekinteni. Ennek pusztán egyetlen példája különös, utolsó alkotói korszakában létrehozott költői-bölcseleti alteregója, Csú Fu, aki egy bizonyos Drangalagban él, és akivel drámai párbeszédet folytatott a létezésről, a térről, az időről és ars poeticáról.

A tágabb Somogyországra, illetve szűkebb: Tab, Kaposvár, Fonyód és a Balaton-felvidéki Becehegy jelentette immanensre összpontosuló munkásságával kitűnt gondolkodó megszámlálhatatlan és felbecsülhetetlenül értékes alkotást jegyzett, akár a líra, a próza vagy a szociográfia terén, és hasonlóképpen sokat ihletett az életműve tanulmányozása vonatkozásában. Radnóti (1935) már Takáts első verseskötetében elhelyezi őt e „szűkebb pátriába”: „Takáts Gyula dunántúli költő, tudatosan kapcsolódik a dunántúli irodalom hagyományaihoz, de nyelve és sajátos tájlátása is azzá avatják”.

Miközben a *Kút* című verseskötete megjelenésekor mindössze korai húszas éveiben járt Takáts e sorai roppant látványos módon tapintatják ki egy homo aestheticus (SZALAY, 2022; McGRATH, 2008) vénáját is (vö. „Halkan sziszeg a tölgyes rügye, / s mint jószívű rím a sorok végén, / hajlik a tulipán a fűre.”), jelen cikk ezúttal elsősorban arra tesz kísérletet, hogy értelmezze azt, mi az, ami Takátsot abból foglalkoztathatta a későbbiekben, ami mindezek mögött rejlik?

1930 óta szerzett költeményei 1994-es önkezű válogatásakor Takáts Gyula kötetének *Az innen és a túl* nevet adta. Az ő kortársának számító, illetve hozzá hasonlóan szintén somogyi (igaz, igali) születésű Nyíri Tamás teológus úgy fogalmaz 1971-es *Az idők jelei* című vallásfilozófiai vallomásában, hogy „Az ember nem választható el vonatkozásaitól és viszonyaitól: ezek összessége maga az ember. Bár tagadhatatlan a belőle áradó transzcendens légkör, az ember ittléte szükségképpen az érinthető és fogható valóságoson túlra mutat”.

Panteizmus vagy valami más?

Felmerül, hogy Takáts Gyula munkásságával éppen e végtelenbe nyíló perspektíva és azon humanista természetfilozófia keresztmetszetébe helyezhető, amely-

nek a hagyományai természetesen nagyon régiek, a reneszánszig érnek. Emlékeztetőül: Giordano Brunot Galileivel nemcsak a származás és az életpálya vagy a meghurcoltatás sorsközössége rokonítja, hanem bölcséleti nézeteik is, elvégre egyaránt „egyetlen realitásról beszélnek, voltaképpen sajátos egysége kapcsolván a szellemi elvet és az által a mozgató anyagot”. (PAIS, 2005, 359.)

Szűkítve időbeli szemhatárunkat, a *Más távlat* című válogatás *Értelmet szólva* című költeményében Takáts még nem von le explicit tanulságot, inkább csak kérdésfeltevessel él, amely egyszersmind elválasztja a szerzőt a lenyűgözött homo aestheticustól, sajátjává téve azon természetszemléletet, amelyet az észak-ír anglikán tiszteletes McGrath „a legmagasabb szintűnek” (McGRATH 2008, 186.) ítél, illetve amelyet a református-teológus Szalay László Pál egyik cikkében (2022) Hamvas Bélának is tulajdonít.

„E mézből, amit az idő árnyalt, / sugárzik valami szép erő. / Szárnya, mint szobor, hegyünkre nő. / És suhog és világít / értelmét szólva egy rendnek, / amelynek magját... / – De hol csírázik az a mag?! – / Fehéren fénylenek a tömbök / és suhognak egyre a mézskőfalak.”

Egy későbbi kötetében, a felesége halála után közölt, 1980-ban megjelent *A semmi árnyéka (1974–1979)* válogatásban hasonló kozmológiai horizontok nyílnak, akár annak *Megnyitni azt is* című versében: „Földöntúli koszorú fénylik a tüskés lét felett s a tarló mint sárga léghajó – mint égi expedíció – emelkedik, megnyitni azt is, nekünk, a hallgató eget...”

Ugyanebben a kötetben *A régi pálya* című költemény látómezeje is végtelenre pillant: „Az évek és szervek természetével / gazdagabb az élet és a föld. / A levélen túl más is rakódik, / valami rend és új alakba, / mely beleépül e csillagon / minden partba, minden patakba...”

A rendszerváltás után közölt *Az Egészet tartják* című versben szintén hasonló távlatok tárulnak fel, immár Csu Fuval folytatott álpárbeszédekben: „Az Egy a Minden lelke / Ezt jól tudja Csu Fu. / Vele indul, ha útra kel, / de mert a Minden szüksézárvú, / alig jut tovább az útjain Csu Fu... [...] A Van a kézzel fogható titok. / A megtestesült ige maga, / amelyet Róla és vele / a létezés kimond”. (TAKÁTS, 1993, 94)

E költemények prizmáján át nézve könnyűszerrel gondolhatnánk, hogy Takáts Gyula kifejezetten panteista nézeteket vall, ahogyan tették előtte rengetegen a természetfilozófia jeles alkotói közül, akár – egyelőre pusztán feltevészerűen – Giordano Bruno is. Utóbbi szerzővel kapcsolatban a göcseji (tehát megint csak Somogy-közeli) bölcsellettörténész Pais István felveti, hogy ehhez a filozófiai irányhoz tartozott volna, amelyet a következőképpen definiál: „A név a mindenértelmű pan és az Isten-jelentésű theosz ógörög szavak összetétele. Ez a bölcséleti fölfogás, amely már több antik sztolikusnál, majd az itáliai reneszánsz számos természet bölcselőjénél, maradvány jelleggel pedig – legalábbis a szóbeliség szintjén – Spinozánál is megfigyelhető, csak egyetlen valóság létét ismeri el. Magát ezt az egyedüli realitást aztán vagy személytelen istenségnek tartja (így vélekedik például Goethe), vagy úgy gondolja, hogy két, egymástól el nem szakítható részből, tudniillik az önmozgásra kép-

telen anyagból és az abban lakozó, azt belülről aktív erőként mozgó személytelen hatalomból áll (ezt a meggyőződést vallja például a sztoikus bölceletet megteremtő Zénón és az itáliai természetfilozófia legkiemelkedőbb alakja Giordano Bruno.)” (PAIS, 2005, 52).

Csakhoggy részint az olasz bölcsele e megítélése máris árnyalódik, ha helyt adunk a szintén somogyi (igali) Nyíri Tamás teológus interpretációjának, miszerint „Bruno Istent látja a végtelen világban. »A legfőbb jó, a legfőbb tárgy a vágyakozásunknak, a tökéletesség, a legfőbb boldogság abban az egységben van, mely a mindenséget magában foglalja« (*Két párbeszéd*, 135–136. o.). »Isten, vagyis az intelligencia nem külső okozója a forgásnak és keringésnek; hozzá ugyanis sokkal méltóbb, hogy belső elve legyen a mozgásnak, amely elv (a világegyetem) és tulajdon természet, tulajdon formája, tulajdon lelke« (*De immenso*, I, 2, 159; idézett mű, XLVIII. o.).” (NYÍRI, 2003.)

Részint még inkább kérdéses mindez, visszatérve Takátsra, különösen egyes proto-keresztény vagy keresztény(ség ihlette) filozófiák tekintetbe vételével.

Kontra

A már fentebb idézett, kései *Más távlat* verseskötetben *A látványon túl* (már a név is beszédes!) mintha a visszatérés újplatonista gondolatával, illetve a világfolyamat szakadatlan körforgásának eszméjével (PAIS, 2005, 42.) játszana el, összekapcsolva az alanyt a tárggyal, az élőt a holttal, a végest a végtelennel: „Minden pillanat csak egyszer él ... / Mégsem halott: a teljes része! / A látványon túl szívünkkel / indul a mindenségbe”.

Úgy gondolom, hogy ennyivel nem érhetjük be. Ugyanis szintén nem kizárólag panteista szemlélet érhető tetten egy következő költeményében, amelyben rendkívül magasztos magasságokat, és bölceletei mélységeket hordoz az „E/2”.

Ebből a szempontból (is) hallatlanul érdekes a következő, *Ott vagy* című költemény fohászszerű invokációja: „A kétlábúak ellen / egy angyal szárnya tart? / Ott vagy minden elembe / és túl is csak Te vagy a part...”

A Monarchiában született – az egyébként, ha az ember egy pillanatra elvonatkoztat a tárggytól –, az arabokkal fáradhatatlanul megbékélni igyekvő (e közéleti tekintés különös jelentőségre tesz szert napjainkban) izraeli vallásfilozófus, Martin Buber életre szóló gondolata a dialogikus elv (1923). Az „Én és Te” voltaképpen – ismételten Nyíri megközelítését alapul véve – egy kereszténység ihlette (NYÍRI, 2003, 507–509) vallásfilozófiai mű. Szerzője szembefordul benne azzal a régebben ő általa is képviselt nézettel, hogy a vallás és az élet célja a feloldódás a mindent átfogó egészben és egységben. Alaptétele, amelyen az egész mű nyugszik, az a belátás, hogy Isten adekvát neve a „Te”. Hozzá lehet beszélni, de nem róla. Ellentétben mindazzal, ami nem szólítható meg (és a maga részéről nem szólít meg) csupán dologi valóság, s nem Te. Ez utóbbi, a dolgok immanens világa körülbelül azonos a transzcendens mód-

szert is kidolgozó kanti jelenségvilággal. Az emberi énnel ugyanakkor, követve a buberi felfogást, csak a „Te” felfedezése nyújthat értelmet, csak az Én-Te viszonyban élhetik át az emberek létük értelmességét.

Mintha az *Ott* vagyban mindez szintén visszhangozna? Főleg, ha belegondolunk Takáts egy újabb jeles kortársa, a lutheránus teológus-bölcsele Paul Tillich (TILlich, 1996, 177.) nyomán, hogy „az ember végességéből adódó kérdésre »Isten« a válasz”.

Rekontra

Csakhogy a dialogikus elv szellemi ösvényén továbbhaladva, alkalmasint még az iméntieknél is közvetlenebb, explicitebb áthallásra bukkanunk egy másik helyen, amely már kifejezetten a keresztény Szentháromságtan-tanítások megfontolását, esetleges megvallását sejteti a költő részéről:

„Mindenség Atyja! Tégedet kereslek, ki lelke vagy földnek, víznek, egeknek.”

Ünnepek táján,

Nem látlak még, de sejtelek talán.

Bolyongsz lelkem homályos ablakán.

Hét menny és minden téged rejtegetnek.

Gyémánszemet tűzzél e képzeletnek!

Fiad, ki földön járt: itt él ma is!

De arcodról a piktorkép hamis.

Mindenség Atyja! Tégedet kereslek,

ki lelke vagy földnek, víznek, egeknek”.

Hasonlóképp nem szabad figyelmen kívül hagyni a kifejezetten keresztény utalásokat, vagy a római katolikus Mária-kultusz alkalmi megjelenítéseit, ráadásul jóval korábbiakról. *A sümei csodatevő Máriához* (1944) *Pietà és Patrona Hungariae* képei is katolikus világnézeti kötődésre engednek következtetni (vö. Jn 19,26–27; Lumen gentium 58§.): „Fordulj felénk jó Szűz Anyánk, ki ölben tartod szent Fiad és véle ringattad e tájt sok füstös évszázad alatt”.

A második világháború ezen „Deus ex machina” patriotizmus ihlette záró bekezdésben csúcsoad ki, amely ugyan kimondottan egy tárgyat szakralizál, ám antropomorfizmusa inkább túlmutat azon: „Szent Sarló! Tégy magyar csodát! Sebem helyett a földtekét, e véres sárt hozom magát. Vegyed kezedbe gyeplejét.”

Ha időnként fel is merülhet a kultusz profanizálásának igénye, a kulturális kereszténység orientációja visszatükröződése evidenciának tűnik az 1961-es *Virágok virága* gyűjtemény *Mint csillag ül* verse: „Pirosat rikoltott a szép kakas, / s a menyiny hálója széthasadt. / Rubin hangok közt hófehér havat / szítál a tündöklő magas. / December ez már... Vándorol az év... / Egy gólya áll a kertben árván, / fehér pólyával törött szárnyán, s tenger vizéről álmodik szegény. / Csak néz... Elindul, s merev szárnya, / mint toll piros tintába mártva, / egy verset ír a tiszta hóba, / amíg beér az is-

tállóba. / Megáll, és mintha napfény volna, / a jászolból rásüt a szalma, / s karácsony párás, szép tehén-szeme, / mint csillag ül december térdire.

Vallási kötődés (vagy legalábbis a kulturális kereszténység) és tradíció találkozik az 1984-es kiadású *A rejtett egész* című verseskötet *Egy rom-bazilika Somogyban* című poémájában is: „Végül a kőangyal beül helyére... / Királlyá koronáznak valakit / a főkapu fölötti térbe / s e láthatatlan ünnep elvakít, / mert kapu sincs, csak kódex-töredék / s egy oklevél-sor: – ide hozták – .../ Helyét az oltár fölrepíti majd, / mint foglyokat a jó vadász-kutyák. / Egy csattanás... Kettő lehullt... Egy püspök ott / alattuk lent... Nem látta senki még, / de lüktet az a láthatatlan ünnep / s dereng a legszebb szobor-töredék...”

Megfontolásra érdemes itt a felvidéki születésű természetkutató Herman Ottó visszaemlékezése is a Vepor és a Gömör Szepesi-érchegység bükkerdeiben töltött gyermekéveire, amit Száraz György Miklós idéz: „Hányszor osontam ki a házból, mélyedtem be a bükkösbe, az egyetlen templomba, amelyben igazán szívem és eszem szerint tudok ájtatos lenni! És milyen is ez a templom! Földjét halovány sárga levelek borítják [...] a sudarak oly egyenesen, oly merészen állnak, mint a gót templom oszlopai, de nem oly komoran, mert kérgük szép világosszürke fehérrel átfuttatott, s [...] a koronák is úgy érnek össze, mint a gót bolthajtás ívezete; de a bükkerdő bolthajtása kacagó zöld, s mesterlyukain nem a padlás szennye, hanem a tiszta kék ég nézegetve”. (SZÁRAZ, 2021, 61.)

A korábbi explicitebb utalások alapján gyanítható, hogy Takáts bölcselete nem egyezik meg sem indíttatásában, sem mondanivalójában a máskülönbén szintén mind lokálpatrióta, mind természetszerető Hermann szekuláris analógiájának eme üzenetével. Nem azonos továbbá a „földi” (göllei) Fekete István prózaibb filozófiájával sem, aki *A koppányi aga testamentumában* írja szintén Somogy Bolondvárának állandóságáról, egyébként ugyancsak a szülőföld iránti szeretettel, illetve térségi elköteleződéssel a következőket: „Mit törődik ő azzal, hogy kik lakják üregeit, és mit csinálnak benne? Hogy tegnap még magyarok, ma meg már vallon hajdúk benne urak? Urak? Nevetséges! Puha, pár napig ficánkoló emberlények. Urak?... Elmúlnak ezek is, mint az erdők, a felhők, a köd, melyen már átnevetett a Balaton kékje. Úr csak egy volt az öreg kövek falba rakott világában: aki szülte, összerakta és szétbontja őket, ott suhog felettük kérlelhetetlen, fásult egykedvűséggel, aki átlép minden, akit át nem lép senki, akit sem elhagyni, sem megelőzni nem lehet, aki nem kérdez, de nem is válaszol, nem nevet, de nem is sír, aki nem született, de nem is hal meg, aki végtelen és örök, s ez úr: az Idő” (FEKETE, 2016, 59.)

Ez alapján valószínűsíthető, hogy Takátsnál és a Feketénél az ember alkotta tradíció azonos presztízzsel bír, ám amíg utóbbinál a romok (v.ö. Andric), addig Takátsnál a (teremtett?) természet előrébb való.

A természet „primátusát” sejteti *Egy flóberpuska története* című ifjúsági regénye egy szakasza is, és ezzel le is tennénk e ponton a lírát (eredeti jelentésében: lantot), amely idézetnek érzésem szerint inkább a közetek a „főszereplői”, mintsem a feltárt római leletek (IVÁNYI, 2024.): „És mosolyogtak láthatatlan is, mert az élők so-

kat beszélnek és keveset tudnak. De ők, a kövek, mindent tudtak és láttak arról, amit itt hallgatniuk kellett. Hogyne tudtak volna, amikor ők mindig itt álltak és aludtak a Csík orma oldalában. Aztán a föld alatt is sokat tanultak”. (TAKÁTS, 1967, 151.)

Egyik utolsó munkájában, amely valójában félévtized naplóbejegyzéseinek gyűjteménye (tehát már szintén a poézis tartományán kívül járunk) *Őt esztendő Drangalagban* címmel, több alkalommal is megkülönböztetett rangot ad a természet egyes megnyilvánulásainak, így téve például 1983. április 24-én is: „Udvari kertünkben az öreg diófán szép termés mutatkozik. A két karácsonyi fenyőnk, amit elültettünk, szépen nő, és meg se látszik a házunk körüli építkezések munkája. A nagy történelemben is így van a romok fölött. A természet viszi, fedi, szépíti a véres kezű emberiség tájait és vandál történelmét...”

E becehegyi, részleges visszavonultságból szemlélt építkezések árnyékában megelevenednek a modernitás kihívásai. Itt már kimondottan az egyszerre ösztönös és racionális természetféltés ösvényét taposva látjuk Takátsot, amelyen nagyon sokakkal együtt haladt a 20. századi magyar és egyetemes szellemi élet gondolkodói közül.

Szalay (SZALAY, 2022.) megállapítása szerint „Hamvas komoly felelősséget érez a természet átalakításában fáradozó ember iránt. Zarathusztrával egyetértve mondja ki: »Az ember a természetnek vagy apja, vagy rablója. Az ember a szeretet szellemét vagy realizálja, s akkor a természetnek apja, vagy nem realizálja, s akkor a természetnek rablója.«.”

Nagyon hasonló féltve őrzés bontakozik ki Takáts Gyula naplóbejegyzései mellett ifjúsági regényeiben is, mely apologikus mondanivaló egyik tárgya a természet, másik a hagyomány szövete. Mindkettőt szétszaggatja a modernitás a maga technológiáival, amelyek egy részével kapcsolatban Takáts fenntartásai a prózai alkotások fényében a leglátványosabbak.

A narrátor öccse Samu, Kukucska párbeszédében szigorúan mondják ki az iskolás főhősök az énekes madarak védelmét egy jelenetben: „– Hát mondja meg nekem akkor azt, hogy szabad-e ahhoz kék cinegét meg vörösbegyét, vagy mondjuk, fülemülét lőni parancsra, hogy más is megismerhesse?...”

– Nem szabad! – lépett az asztalfiókhoz Kukucska, és visszatolta lőszerraktárunkat.

– És ha Bebes tanár úr mondja?

– Akkor se!

– Az iskola szertárának se, kitömésre?

– Annak se, mert nem az, ez itt az iskola...” (TAKÁTS, 1967, 132.)

Később a Hermannnt is önnön környékén és módján ámulatba ejtő vidék (Takáts esetében: Somogy) értékes leírásai következnek, afféle apoteózisba futva ki: „[...] a lassan emelkedő agyagos és kövecses hátság birka járta fűvében óriás és különös formájú bükkök és tölgyek álldogáltak. A vihar és az idő formálta őket [...] A sűrűből itt-ott óriás fakoronák emelkedtek, és párás hideg lehelt. Ez volt az öregerdő [...] Apránként tapogatva az avar és az ágak és a harasztos között, oldalazva értünk le egy

csermely szűk árkába. Csupa zsurló, páfrány és békarokka volt itt minden. Csúszós gyalogútfélén mentünk. És ebből kiérve váratlanul szélesen kinyíló tisztásfélén néztünk körül. Tisztáson, amely fölé mégis irdatlan tölgyek és bükkök koronája borult. Olyan katlan volt, amelybe csak a déli és a téli nap ragyoghatott be, de amelynek lombkupoláit fönt a magasban körbe-körbe járta mégis mindig a napsugár.” (TAKÁTS, 1967, 145–146.)

Egy későbbi ifjúsági regényében, mely többé-kevésbé magába is fonja az iménti elbeszélés bereki létének szálait, olykor még szövevényesebbé téve azokat, ami egyértelműen kiviláglik, az a megváltozó környezet egyes stációinak (rég- és közelmúlt, jelen, közeljövő) borúlátó szembeállítását:

Vigyázni a veleszületett „vad” vidékre egy változó világban.

E vélt vagy valószínűleg inkább valós vágy és váteszszerep a *Vitorlás a berken* ifjúsági regényben talán a lehangsúlyosabb, amelyben vissza-visszatérő, tipikus „élethelyzete,” amint a berki „bennszülöttek”, és általuk Takáts, felidézük fiatalkoruk hajdanvolt mindennapjainak természetközelségét.

„– Aztán tudja-e, honnan jön ez a ronda feketeség?

– Nem – válaszoltam Perc bácsinak.

Ő pedig így folytatta:

– A kócsagok lába alól! – És egyszerre fehéren fénylett ez a vasút és folyó közé szorult fekete telep. Mert ilyen volt – amint mondtam – az egész lénye ennek a macskabajszú kis öregembernek, akit a gimnáziumba oda és vissza, naponta láttunk, de csak most ismertem meg igazából. Mégpedig így. Ahogy mondtam, mindig fényesebbre és egyre tágabbra kanyarította körülöttem a világot.

– Mert a kócsag ott áll a berken. A ritka nádban... A Hosszúláp sziget széli-ben. Áll, mint a nádszál... és fénylik...” (TAKÁTS, 1971b, 5–6.)

E képi világ fény-árnyék hatása már-már glorifikálja tárgyát, miközben – ha, már fentebb szóba kerültek fentebb az itáliai kora újkori gondolkodók – a reneszánsz-barokk chiaroscuro hatást idézi.

Az idős berki Perc máskor is elrédve tekint a Berek lecsapolása előtti időkre, a még nem vagy alig modernizálódott környezet korábbi korszakát idézve fel: „a Rókás szigeten. Ahol bojtár korában a háta mögött a kunyhó ágafáján lógtak sorba-sorba a rátekeredett vízisiklók, és a fejüket úgy tartották, mint a rézkupakos pipák. Mozdulatlan apró szemükkel nézték a fekete bivalycsordát a ronda, fekete berken.” (TAKÁTS, 1971b, 10.)

Miközben az ember belegondol, hogy a dél-balatoni üdülőhelyeken már csak elvétve találkozni vízisiklókkal, tudni véli, amit a narráció is érzékeltet: azért „ronda” a berek, mert megváltozott, és mert az értékelő Perc János maga is elkerült onnan a modern változások kibontakozásával karöltve.

A könyv fiatal főhős karakterei is már egy letűnt vagy eltűnőben lévő világról adnak számot: „Hol volt már az, amikor először kötöttünk az ilyen befőttesüveg nyakára zsinetet, aztán kenyérmorzsát tettünk bele, és ott szemben – ahol Perc János szolt alig egy órája – beleeresztettük a malomárok széli-be. Aztán a fluoreszkáló

patakvízben máris ott körözött az a bizonyos első hal, a magyar kis patakok legszebb hala, a halak kolibrija, a naphal.” (TAKÁTS, 1971b, 11.)

Ugyanebben a szellemenben eleveníti fel a narrátor Trombitás-gyerek a testvérével, Samuval beszélgetve, hogy egykor „A belső szigeteken sok volt a madár. Lúd, réce, csibe szárcsa, vadpulyka, még tűzok is, meg a sok gémm, kócsag, sirály. Mindnek szedtük a tojását. De a fészket igen megkíméltük.” (TAKÁTS, 1971b, 189.)

*

Részint az évszámok egybeesése miatt, visszatérve egy-két szó erejéig, némileg önkényesen bár, a kortársi összefüggésekre: 1971-ben nemcsak a *Vitorlás a berken* jelent meg, hanem az *Egy kertre emlékezve* (TAKÁTS, 1971a.) Művek és mesterek között mű is, amelyben Hermannt idézve szintén beszámolt gyermekéveiről is: „A dombok szinte már hegyek és ott, ahol a legmagasabbak, az Öreghegy, a Csibehegy, és a Kilátópuszta szárnya alatt egy széles völgyben füstölög Tab, az én községem. Itt apai nagyapámnál, az öreg házban születtem. A kémény parázsfogójáról, ha képzeletben egy tíz kilométer sugarú kört rajzolnék, akkor a gyermekévek játszókertjét kanyarítanám ki szülőföldem tájáról. Itt tettem a földre lábam, és itt ágaskodtam a gyümölcs után, amely az ég felől hajolt reám. Az öreg ház aránylag kicsiny volt, de nagy szabadság lengte körül, s az élet értelmének és formáinak titkát egyé- ölelte vastag falai között, udvarán és kertjein. Érthető is, hogy jobban szívemhez nőtt, mint a középütt emeletes tornácú, két végén szélesen elnyúló nagy ház, mely inkább később is az anyagi súlyt és a mentséget jelentette a családnak, de nem a meghittséget, a gyermekévek játszókertjének fészket”. Mintha a misztérium motívuma már-már magától értetődően manifesztálná a metafizikai tájolóást.

Ugyanebben az évben, 1971-ben jelent meg a pár hónappal ezelőtt, 2024 októberében elhunyt perui domonkos-rendi pap Gustavo Gutiérrez *Teología de la liberación: Perspectivas* című könyve, aki a felszabadítás teológiája atyjának számít.

Nekrológ helyett, ám a megemlékezés szellemében vetném fel, hogy ennek mindjárt az elején a teológus azt az észrevételt teszi, hogy „Korunk filozófiai kérdéseit az emberiségnek a természettel való új kapcsolatai jellemzik, amelyek a tudomány és a technológia fejlődéséből születtek.” (GUTIÉRREZ, 1971, 7.)

Innen továbblépve azt is megállapítja, hogy „a legjobb filozófiai hagyomány [...] nem puszta a karosszék terméke; sokkal inkább a természethez és a többi emberhez fűződő emberi kapcsolatokról szóló emberi tapasztalatok reflektív és tematikus tudatosítása. Ezeket a kapcsolatokat pedig a technológiai és tudományos ismeretek fejlődése értelmezi és egyúttal módosítja.” (GUTIÉRREZ, 1971, 18.)

Takátsnak a „legszükebb pátria”, avagy a somogyi tájak iránti szeretete, ahogyan a környezettel összefonódó, együtt rezdülő művei is, a közösség és az egyén harmóniáját keresték, szemben a modernizáció és a kizsákmányolás természetpusztító hatásaival. A természet megőrzését a maguk markáns vagy marcona módján hirdető karaktereivel Takáts a szerény, ám maximálisan öntudatos társadalmi felelősségvállalás kiterjesztését is szolgálhatta. Ebben az elvonatkoztatásban az ember

nemcsak önmaga, hanem a világ értékei iránt is felelősséget vállal, ezzel szolgálva a közösségi jólétet és a lelki megújulást, amely a felszabadítás teológiájának etikai alapelveivel – vitathatóan bár, ám valószínűsíthetően –, távolról párhuzamba állítható.

Ebben a szolidaritási elkötelezettséget feltételező perspektívában különösen érdekes egy 1981. december 16-i naplóbejegyzés Munkácsot illetően: „Életem szép tanárélményei kötődnek velük. Magyar, orosz, ruszin nyelvű diákok szeretete, testvéri kapcsolata egy szegény hegyi néppel. Rákóczi magyar, ruszin népe, a szabadság zászlóbontása és bukása, a Kufsteinnel vetekedő munkácsi várbörtön újra látása és az 1939-es lengyel menekültek áradása idézi azt az évet, amikor ott tanár voltam”.

✱

Bárhonnan is tekintsünk rá, annyi bizonyos, hogy Takáts Gyula életművében a természet örökösen jelen van. A Tab, Fonyód, Becehegy és más állomások határolta vidéki lét számára nemcsak a gyökereit jelentette, hanem egy szellemi bázist is, amiből költészete és szépprózája kifejeződhetett, miközben az egyszerű életmód harmóniáját megtapasztalhatta és magasztalhatta profán módon.

Hogy ez utóbbi, bevallom: provokatív fogalomhasználat a profanitást illetően teljesen helyénvaló-e, mint láttuk, igen bizonytalan. Mindazonáltal elvisz egy másik kérdéshez: természetbölcslelete miként rajzolódott ki e mindenképpen a természet és az ember szeretete motiválta életműben? Fentebb mindenekelőtt a költészetére és az ifjúsági tárgyú szépprózájára támaszkodva azt kívántam kitalálni, hogy Takáts irodalmi ihlete, ars poetica és alkotói szempontjai evilági (anyagelvű) vagy inkább „másvilági” indíttatásúak és tájolásúak. Utóbbi abban az értelemben, hogy megjelenik-e bennük a transzcendens befogadásának alkotói szándéka és kifejeződése?

Annai elmondható, hogy Takáts becehegyi szőlőskertje, amelyet saját kezével gondozott, nemcsak művészi, hanem filozófiai ihletforrás is volt számára. A „szép hasznossága” elve mentén a kertészkedés számára az ember és a természet összhangját jelentette, amelyben az alkotás folyamata is kiteljesedett. E birtok jelentette a harmónia helyét, ahová gyakran vonult vissza, ahol nemcsak a magyar irodalom jeles képviselői fordultak meg, hanem ahonnan Csú Fu is származott. Itt alakult ki Takáts költészetének esszenciája, amelyet későbbi éveiben tovább finomított, egyre nagyobb hangsúlyt fektetve a természet és az ember kapcsolatának filozófiai megközelítésére.

Szintén megállapítható, hogy e munkásság, amelyen sokrétű, oly sok megközelítésben a népi hagyományok iránti vonzalma mellett a metafizikai távlattal (McGRATH, 2008; SZALAY, 2022) is összefonódik.

A kivonatolt szakaszok láttán könnyen adódik a készítés, hogy Takátsnak – igen önkényesen – kizárólagosan (római katolikus) keresztény, panteista vagy egyéb értékrendet és világ(egyetem)felfogást tulajdonítsunk. Takáts költészete éppenséggel csakugyan megérthető az ő kereszténység által ihletett (vö. NYÍRI, 2003; PAIS, 2005) panteizmusa felől is, ám igen aszimmetrikus vagy egyoldalú kép keletkezne így. Inkább pusztán spekulációképpen vázoltam fel itt annak lehetőségeit is, hogy munkás-

ságának egy-egy szelete és szellemisége legalábbis közvetetten, ám a buberi Én-Te viszonytal, sőt, akár a felszabadítás teológiájával is felmutathat metszeteket. Ezeken az alapokon adódna, hogy az életmű végső soron elválaszthatatlan a kereszténység (római katolikus) felekezeti vagy kulturális reprezentációjától. Csakhogy ezek pusztán találgatások.

Világ(egyetem)nézete valójában egyszerre mutat párhuzamokat és lényegi különbségeket az áttekintett teológiai perspektívákkal, melyekbe komplex munkásságát ugyanakkor talán túlon túl statikus lenne minden kétséget kizárva elhelyezni.

Ami bizonyos, afféle legkisebb „közös nevezőként”, az Takáts műveiben a „nádszálként fénylő” kócsagok, a rikoltó kakasok, a kolibriszzerű naphalak képvisel- te, naplójában kifejezetten az egyik utolsó „barátként” nevezett természet szeretete, amely az élet alappillére.

Óbuda, 2025. március 4.

Szakirodalom

- CAÑELLAS, M. (2011), *La Iglesia limpia la imagen de Ramon Llull y reconoce las injurias del inquisidor Eimeric. Diario de Mallorca*, 2011. február 1. Elérhető online: <https://www.diariodemallorca.es/sociedad/2011/02/01/iglesia-limpia-imagen-ramon-llull-4073602.html>
- FEKETE István (2016), *A koppányi aga testamentuma*, Budapest
- GUTIÉRREZ, Gustavo (1971), *Teología de la liberación: Perspectivas*, Bogota
- HAMVAS Béla (1993) *A babérligetkönyv – Hexakümion*, Szombathely
- Innen és túl. Versek az Isten-kereső emberről*, Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK): A magyar nyelvű keresztény irodalom tárháza. Elérhető online: http://www.ppek.hu/konyvek/Innen_es_tul_1.pdf
- Lumen gentium (é. n.) *A II. Vatikáni Zsinat Lumen gentium kezdetű dogmatikus konstitúciója az Egyházról*. Elérhető online: <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=3>
- McGRATH, Alister (2008), *Dawkins Istene*, Pozsony
- NYÍRI Tamás (2003), *A filozófiai gondolkodás fejlődése*, Budapest
- PAIS István (2005), *A filozófia története*, Budapest
- PASCHINI, Pius (1964), *Vita e opere di Galileo Galilei*, II. köt., Citta del Vaticano
- RADNÓTI Miklós (1935), *Takáts Gyula: Kút, Nyugat*, 8. sz. Elérhető online: <https://epa.oszk.hu/00000/00022/0095/18792.htm>
- STÖRIG, Hans Joachim (2008), *A filozófia világtörténete*, Budapest
- SZALAY László Pál (2022), *Protestáns közelítések Hamvas Béla természetszemléletéhez, Ars Naturae*, április 28. Elérhető online: <https://arsnaturae.hu/hu/protestans-kozelitesekek-hamvas-bela-ter-meszetszemleletehez>
- SZÁRAZ Miklós György (2021), *Csodás Magyarország. Csavargások régmúlt időkben*, Budapest
- TAKÁTS Gyula (1967): *Egy flóberpuska története*, Budapest
- TAKÁTS Gyula (1971a) *Egy kertre emlékezve. Művek és mesterek között*, Budapest
- TAKÁTS Gyula (1971b): *Vitorlás a berken*, Budapest
- TAKÁTS Gyula *Digitalizált Művei*. Digitális Irodalmi Akadémia. <https://dia.hu/dia-szerzok/takats-gyula>
- TAKÁTS Gyula Könyvtár. *Névadónk: Takáts Gyula*. Elérhető online: <http://www.mvkkvar.hu/index.php/hu/konyvtarrol/nevadonk-takats-gyula>
- TILLICH, Paul (1996), *Rendszeres teológia*, Budapest